

Vrijedna i važna monografija o usmenoj književnosti

Tanja BARAN, *Usmena književnost križevačkoga kraja*, Zagreb, Matica hrvatska, 2022, 508 str.

Vladimir Lončarević

vladimir.loncarevic31@gmail.com

Zavičajne monografije usmene književnosti u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rat rijetke su. Razlog tomu može se tražiti u manjku zanimanja znanosti o književnosti za usmenojezičnu običajnu kulturu. Kao da je to područje mnogim jezikoslovcima neatraktivno, samim time i kulturnoj nekmoli tzv. široj javnosti nepoznato, pa je toliko važnije istaknuti svako djelo koje se toj temi posvećeno pojavi. U tom je kontekstu iznimno važna objava monografije Tanje Baran *Usmena književnost križevačkoga kraja*. Autorica u njoj donosi zapise usmene književnosti iz cijeloga križevačkog kraja, s težištem na 19. stoljeće, kada se, na krilima Preporoda, dogodila ekspanzija zapisivanja cjelokupne baštine diljem domovine. Napomenimo odmah i to da je monografija nastala kao autoričin prerađen odnosno doraden doktorat, obranjen na kroatistici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu još 2012. godine.

Glavnina se teksta odnosi na analizu i vrednovanje petnaestak usmenoknjiževnih rukopisa koji su nastali u križevačkom kraju zahvaljujući maru poznatih kulturnih djelatnika onoga vremena (Ivan Kukuljević Sakcinski, Đuro Deželić, Stanko Miholić, Franjo Ksaver Kuhač, Fran Gundrum Oriovčanin, August Šenoa) ili pismenih pojedinaca koji su djelovali u križevačkom kraju, ponajprije kao učitelji (Andre Štanfel, Josip Hadrović, Milan Bubanović, Marica Križe). U knjizi je i opis i raščlamba najpoznatijih hrvatskih vinsko-pajdaških regula »Križevačkih statuta« koji su nastali u narodu, a prvi se zapisi pripisuju poznatom svećeniku piscu, prevoditelju i prosvjetitelju Tomašu Mikloušiću, što pak autorica dovodi u pitanje. Istodobno raščlambom brani tezu da su Križevci tim zapisima usmene književnosti, od žanrova lirske pjesme, preko brojnih proznih i dramskih oblika do jednostavnih oblika poput poslovice i zagonetki, odgovorili na sve usmenoknjiževne poticaje u Hrvatskoj u 19. stoljeću, počevši od uputa biskupa Maksimilijana Vrhovca za zapisivanjem cjelokupne duhovne i materijalne kulture, zatim poticaja Ivana Kukuljevića Sakcinskog sredinom 19. stoljeća, do najintenzivnijih poticaja Matice hrvatske i Odbora za narodni život

i običaje ondašnje JAZU u drugoj polovini 19. stoljeća. Na to autorica nadovezuje analizu rukopisa iz 20. i 21. stoljeća, koje je pronašla ili je usmenoknjiževnu građu u križevačkom kraju osobno zapisala.

Cjelokupnu kontekstualizaciju ostvaruje smještanjem usmene književnosti u povijest hrvatske književnosti te potankim prikazom 19. stoljeća kao razdoblja najbrojnijih usmenoknjiževnih zapisa u Hrvatskoj. Potanje interpretira društveno-politički i kulturnopovijesni kontekst 19. stoljeća s naglaskom na Hrvatski narodni preporod te na ključne zapisivače usmene književnosti i usmenoknjiževne zapise u 19. stoljeću. Slijedi tumačenje razvoja Križevaca, posebice 19. stoljeća, s naglaskom na književnost i kulturu uopće. Zaključuje da su Križevci u to doba bili jedna od ključnih hrvatskih kulturnih sredina, jedna od matica Hrvatskoga narodnoga preporoda, grad u kojem su se okupljali najistaknutiji hrvatski kulturni djelatnici i književnici, osobito domaći sinovi Antun Nemčić i Franjo Marković. Zato i ne čudi, ističe autorica, što su se u takvom okruženju stvarali usmenoknjiževni rukopisi tijekom cijeloga 19. stoljeća i poslije.

Osobito je vrijedna objava cjelokupne analizirane građe, otisnute kao dodatak u drugom dijelu knjige. Uz popis zapisivača i zapisa iz 19., 20. i 21. stoljeća, u knjizi su objavljene usmenoknjiževne rukopisne, a i neke ukoričene zbirke i tekstovi. Većina rukopisne građe do objave se ove knjige čuvala u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU te djelomično u prijepisima Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Dosad je većinom bila nedostupna, neprepisana, nerašćlanjena, neprotumačena i neobjavljena.

Ovom objavom, interpretacijom i vrednovanjem dobivena je mala antologija usmene književnosti zabilježene u Križevcima i okolnim selima, koja svjedoči o bogatstvu zapisa u temama, motivima, ali i u književnim žanrovima, osobito pjesama, mahom lirskih, sadržajno i u metru veoma raznolikih, u široku tematskom rasponu od ljubavnih do vjerskih i elegičnih. Iznenađuje i obilje proze, pripovijetke, legende, predaje, bajke, dominantno kršćanskog temelja, uz pokoj u pogansko-mitološku odrednicu. Tekstovi nose i retoričke oblike, posebice zdravice, mahom uklopljene u razne godišnje i radne običaje koje su također neki zapisivači popisali. Zabilježene poslovice, izreke i zagonetke svjedoče o duhovitosti i narodnoj mudrosti te pozivaju na usporedbu sličnih objavljenih i interpretiranih zapisa iz drugih hrvatskih sredina kojih je uistinu premalo. Od velike je pomoći razumijevanju građe osviještenost zapisivača o važnosti bilježenja imena lokaliteta i kazivača te vremena zapisa za buduće književne, jezične, prostorno-vremenske, toponimske, onomastičke i razne druge raščlambe.

Zaključno, riječ je o veoma uspjeljoj folklorističkoj studiji te prvoj sintezi i valorizaciji usmene književnosti u križevačkom kraju, uz posebnu vrijednost objave cjelokupne zabilježene i analizirane građe u drugom dijelu. Hvale je vrijedno što se dr. Baran, kao »domaća kći«, primila toga posla. Prema ovom, po svemu sudeći, uspjelom modelu mogle bi se ostvarivati zavičajne monogra-

fije usmene književnosti diljem domovine. Naime, u čvrst metodološki okvir, uz jasno koncipiran sinopsis, smještati se može, dosad još uvelike nepoznata, samim time neraščlanjena hrvatska usmena književnost, a koje itekako ima, koja svjedoči o izvanrednom kulturnom bogatstvu i jedinstvenom identitetu hrvatskoga naroda.